

ANUL I.

IUNIE

NRUL 10.

REVISTA

POLITICĂ ȘI LITERARĂ.

EDITOR: IUNIU BR. HODOSIU. □

PRIM-REDACTOR: AUREL CIATO.

Cu colaborarea d-ilor: Library Cluj

I. Agârbiceanu, Ion Gorun, (Ales. Hodoșiu),
E. Gârleanu, Al. Lăpedatu, Al. Ciura, Dr. C.
Maniu, Dr. Iuliu Maniu, Dr. V. Meruțiu,
Dr. G. Moroianu, Luca Rusu, M. Sadoveanu,
□ □ □ Dr. Ioan Scurtu. □ □ □

ABONAMENTUL: pe un an 10 cor., pe 1/2 an 5 coroane.
Pentru România și străinătate: pe un an 12 fr. pe 1/2 an 6 fr.

Redacția și Administrația:

□ Blaj (Balázsfalva), Ungaria. □

.. APARE ODATĂ PE LUNĂ ..

B L A J.

Tipografia Seminarului Arhidiecezan.

SUMARUL:

Dr. CASSIU MANIU. — I. — E. Driault, despre chestiunea austro ungară.

ENEA P. BOTA. — Fragment (poezie.)

I. AGÂRBICEAN. — Fragmente.

DR. ST. POP. — La istoria limbei române bănățene vechi.

ENEA P. BOTA. — Fagul (poezie.).

A. C. — Cronica politică.

DR. V. MACAVEIU. — O săptămână în țară.

Nr. 10. ANUL I.

IUNIU, 1907.

REVISTA

POLITICĂ ȘI LITERARĂ.

Editor: IUNIU BR. HODOSIU.

Prim-redactor: AUREL CIATO.

ABONAMENTUL:
pe un an 10 cor., pe
jum. an 5 cor. Pentru
România și străinăt.
pe un an 12 fr., pe
jum. an 6 fr.

ABONAMENTELE:
să se trimită la Admi-
nistrația a Revistei:
BLAJ (B. Iázsfalva),
Ungaria. Manuscrip-
țele nu se înapoiază.

B L A J, Iuniu 1907.

I.—E. DRIAULT

despre chestiunea austro-ungară.

Cumcă criza română din Ungaria nu este numai un epizod al întăririi neamului românesc, ci înrâurintă are asupra deslegării celor mai înalte probleme politice europene, dovedește în mod splendid I.—E. Driault în volumul, ce l publică sub titlul «*Problemes politiques et sociaux*» în editura celebrei firme din Paris *Felix Alcan*. Abia apăruse cartea aceasta monumentală atât prin genialitatea ideilor, cât și prin faptul, că autorul ei are deja două opuri despre chestiunea orientală premiate de cel dintâiu for al lumii științifice politice: de Academia științelor morale și politice din Paris, — ziarele maghiare să și năpustiră — după datină — asupra enunțaiunilor profetice, ce le face acest savant și binemeritat istoric. Credem a face un serviciu publicând espunerile Dlui I.—E. Driault, ce au displăcut

compatrioților noștri. *Iată capitolul întreg:*

Chestiunea austro-ungară.

Revoluțiunea dela 1848.

Chestiunea austriacă sau mai bine zis chestiunea austro-ungară azi atât de arzătoare, s'a pus la anul 1848. Nu doară, că n'ar trebui căutate originile sale cu mult mai înainte: adevărul este, că ea derivă chiar din natura statului ungar; ea este tot așa de veche, ca însași Austria. Căci definițiunea ei e de tot simplă: Austro-Ungaria este amenințată cu desființare, fiindcă ea a fost compusă din elemente prea heterogene pentru a se asocia.

Dar la 1848 a eșit la suprafață dintr'odată această chestiune. Și de atunci neîntreput agită adânc lumea politică.

Tot o așa importanță capitală are pentru o mare parte a Europei datul de 1848 — cu toate, că nu are tot aceleași caracteristice. El ne oferă priveliștea Germaniei și a Italiei, cărora li-s'a urât de diviziunile lor, și s'au umplut de dorul după unitate și neatârnare și de a se renaște la ezistența politică. El ne arată Austria plictisită de o unitate factiție, doritoare de libertăți provinciale, în boala disoluțiunii, cu presemnele morții.

A fost mare și generală surprinderea în fața unui astfel de spectacol. Austria lui Metternich părea a fi statul cel mai solid alcătuit al Europei; nici-unde nici cea mai mică disordine. Insași Rusia erà mai puțin liniștită. Nu numai se bucurà de ordinea cea mai perfectă, ci Austria o impunea aceea și altora, și în tot locul făcea cu seninătate ne'nduplecată pe polițistul față cu ideile revoluționare, adevă cum se zice față cu ideile de disordine și de anarhie. Austria lui Metternich erà de sigur o instituțiune politică foarte respectabilă; soliditatea ei părea a fi capabilă de a înfruntă mai multe veacuri.

La 29 Februarie 1848 sosiră la Viena știrile dintâi despre revoluțiunea din 24 Februarie dela Paris. Provocară unele tulburări, pe care le-a reprimat guvernul fără să-și fi dat osteneală. Dar la 13 Martie ziua întrunirii staturilor Austriei de jos, poporul se rescoală în jurul deputaților. Trupele, sub presiunea mulțimei, bombardate fiind din ferestre dădură foc. Acesta a fost, ca și pe bulevardul Capuținilor — signalul revoluțiunii.

În aceeași zi, Metternich, întocmai ca și Giurot la Paris își dădu demisiunea; a și trebuit să plece din Viena cu grabă, travestit, într'o trăsură de spălătoreasă. Împăratul trebui se promită Vienezilor convocarea unei constituante „în ve-

derea constituțiunii patriei“. „Patria“, ce cuvânt greu de definiat în această țară.

Meternich resturnat, puterea centrală obligată dela început a pertracta cu Revoluțiunea, toate problemele, în cari se zbate guvernamentul austro-ungar în an. 1900, se prezentară de odată. Căci puterea centrală erà singurul instrument de uniune politică, singura legătură a atâtor provincii deosebite. Ea apăra sub o aparentă unitate administrativă divergențele provinciale, ori mai corect zis naționale pe cari le acoperea și le comprimă. Dată la o parte un moment această putere centrală, toate divergențele acestea deveniră bătătoare la ochi. Naționalitățile până atunci au fosă re duse la silențiu, îndată ce putuseră vorbi se născuse o îngrozitoare cacofonie dela Elba până la Porțile-de-fer: se auzea neamțul la Viena, bohemul în Bohemia, polonul și ruteanul la răsărit, maghiarul în Ungaria, românul în Transilvania, italianul în spre marea Adriatică, A fost priveliștea Turnului babilonic înainte de împrăștierea limbilor. *Aceasta a fost icoana anticipată a hartei politice viitoare a Austro-Ungariei, când toate naționalitățile se vor face neatârnate, sau când se vor fi organizat într'un federalism, care tuturor să le dea satisfacțiune.*

Se putea crede un moment, că această desființare fatală se va face începând cu a. 1848.

O adunare poporală spontan întrunită în Praga, adresează la împărat revendicațiunile Bohemiei: ea vrea ministeriu special, o largă autonomie legislativă și administrativă prin întinderea atribuțiunilor Dietali, egalitatea completă limbilor bohemă și germană. Un ordin împărătesc în 8 Aprilie, dă putere de lege tuturor cererilor acestora.

Încă în sesiunea din Noemvrie 1847 dieta ungurească întrunită la Pojon obținuse dela guvernamentul împărătesc unele promisiuni; discursul tronului fu citit acolo în limba maghiară. Revoluțiunea din Pariz a mărit poștele Ungurilor. În 3 Martie Kossuth reclamase un guvern național și un ministeriu responsabil cu garanțe constituționale. Împăratul a cedat; prin ordinul din 30 Martie Ungaria deveni un stat suveran; în 10 Aprilie Ferdinand I. veni la Pesta înălțată la demnitatea de capitală, pentru a închide în mod sărbătoresc sesiunile dietei de acum devenită parlamentul deputaților.

Battyányi formase întâiul ministeriu unguresc.

Aceasta însă nu a îndestulit partidul radical, condus tot de Ludovic Kossuth. El profită de disordinele nou produse în Viena pentru a rumpe relațiunile toate cu Austria și pentru a proclama neatârarea Ungariei în 15 Aprilie; Kossuth deveni șeful puterii executive.

Din momentul, când devenise liberă, Ungaria a și arătat, ce este ea. Ea n'a iubit libertatea, decât pentru sine. Ea a refuzat-o Transilvănenilor și Croaților, cari au reclamat-o tot așa ca Ea, și cari aveau tot atâtea drepturi. Transilvănenii fură reduși la supunere prin o armată ungurească comandată de generalul Bem. Croații au fost mai cu greu învinși — Dieta din Agram la rândul său fără amânare s'a prezentat în partid național, și banul Iellasich refuzase de a se supune ordinelor venite din Pesta. Toate acestea avură urmări de o lungă durată.

Noul împărat al Austriei, Francisc Iosif, a cărui domnie se și începe sub auspicii atât de triste, cari de altmintrenea n'au fost de fel mincinoase, a fost

ajutat tot atât prin rivalitățile aceste naționale, cât prin tunul rusesc.

Iellasics fu denumit comandant general a trupelor și locțiitorul împăratului în Ungaria. În timp scurt fu stăpân peste toată țara spre apus dela Dunăre.

De altmintrenea armata a fost atunci, ca și azi, mijlocitorul de unitate cel mai solid al împărăției și a autorității absolute a împăratului. Când Italienii au fost învinși prin Radetzki și trupele s'au putut rechema în Austria, mareșalul Windischgraetz, pe când sili pe Vienezi la supunere, bombardă Praga și disolvă dieta cehă.

Armata rusească a lui Paskievitch sfârși lucrarea. În câteva săptămâni ea a dus la neputință pe generalii Bem și Görgei și Ungaria o puse la picioarele împăratului Nicolae I. Rusia, care atunci sfârșise cu unificarea Poloniei știă și putea învăța pe Austria cum se șterg într'un imperiu toate deosebirile naționale sau provinciale. Austria n'a fost o prea bună elevă, nu mult timp a profitat de lecție.

Cel puțin pentru moment, adecă pentru câțiva ani restaurațiunea trecutului a fost completă. Armata și clerul a fost mijloacele spre scop.

Armata cu focuri de tun a împrăștiat dietele provinciale și constituționale. Clerul se ocupă cu conștiințele pentru a reconstrui respectul auctorității. Acest serviciu trebuia să-și capete recompensa: concordatul dela 1855. El susține uniunea strânsă între tron și altar, el declară că deosebirea limbilor este un rest al păgânătății și o urmare a căderii în păcat al omului (?), că prin urmare trebuie să se revină la o limbă unitară în unul și acelaș imperiu. „Căsătoria civilă pentru catolici e abrogată: ea este depunerea

forurilor societății civile în mâinile dușmani sale eterne.“

Școala primară este încredințată clerului, pentru ca să nu poată învăța decât „excelente principii“ Ungaria își pierde și acele libertăți ce le căpătase prin pacea dela Sătmar din anul 1711. — Ca pretutindenea limba germână a fost introdusă ca limbă oficioasă; în școale o propuneau copiii ungarilor pentru a scoate din us limba maghiară și pentru a asigura unificarea prin germanizare.

Aceasta a fost o reacțiune furioasă, oarbă, constatătoare din militarism, din clericalism și din alte câteva elemente nu mai puțin funeste progresului imperiilor. Aceasta a fost o revenire la maximele dela anul 1815; Metternich n'-a mai revenit la putere; dar el ar fi fost cu toate acestea satisfăcut. Mai bine zis aceasta a fost o rentoarcere la doctrinele „filozofice“ a lui Iosif II. la teoria sa, a unificării prin limba germână. Ba și mai mult, aceasta a fost o rentoarcere cu aplicare mai întinsă, la procedurile politice și religioase a lui Ferdinand II., care așa bine știu, cu Wallenstein se învețe pe Bohemi la respect față de El și față de Dumnezeu.

În momentul de a se descompune bătrâna monarhie a Habsburgilor își luă iarăși caracterul ce o deosebeau între puterile europene, convinsă, cu drept se poate — cece ar fi însă condamnarea sa — că ea nu se poate desface de ele fără perire.

Transacțiunea austro-ungară.

Dela 1815, anii cei mai importanți ai secolului XIX. cad între 1865 și 1870, fiindcă în restimpul acesta au cucerit Italienii Veneția și Roma, au fondat germanii imperiul lor și s'a transformat imperiul Habsburgilor: de altfel cel din

urmă eveniment a fost urmarea celor dintâiu.

Căci prestigiul puterii Habsburgilor în Italia și în Germania inspiră respect celorlalți supuși ai lor și contribuie la menținerea unității. pierderile lor în acestea două țări încurajază opoziția altora și dărâmară această unitate artificială.

A trebuit mai întâiu să consimtă cu autonomia ungurească, aceasta a fost singura concesie ce au făcut până acum; iar originile transacțiunii austro-ungare se găsesc în eșecurile diplomatice suferite de către Habsburgi în timpul rezelului crimeic și în bătăliile dela Magenta și Solferino. Guvernamelele învingătoare în tot locul găsesc mai ușor ascultare.

Dela început, se cerca, și se cercă încă combinațiuni mai mult sau mai puțin complicate pentru a împacă aspirațiunile naționale cu menținerea unității ba cu însași ezistența imperiului.

După Solferino la câteva zile se cugetară se salveze unitatea dând tuturor provinciilor toatecele și garanțe liberale.

În anul 1860 Reichsrathul, adecă consiliul imperiului un fel de stat al țării, ce se compunea până atunci din funcționari denumiți de împăratul, a fost întărit cu membrii extraordinari. Aceasta a fost o adunanță de notabili: ea a fost poftită să-și dea regresionile cu privire la situațiunea politică.

Amăsurat aceluia a fost signat diploma din 20 Octomvrie 1860. Împăratul se declară în ea hotărât a împărți puterea legislativă cu adunanțele alese: Reichsrath-ul compus în majoritate de membrii aleși, va delibera asupra afacerilor de interes comun pentru întreaga monarhie: dietele provinciale se vor

ocupă cu interesele lor particulare, cu atribuțiuni destul de estinse.

Dar un nou ministru Dl de Schmerling a ajuns la putere cu planuri vaste. El n'a renunțat la dominațiunea Germaniei, ci visa din contră o Germaniă-Mare, constituită tot sub supremația Austriei. Spre scopul acesta a fost lipsă a întări elementele germâne în Imperiul Austriei, pentru a câștiga pentru cauza aceasta pe Germanii din Germania. Aceasta a fost motivul, că sub pretextul completării Diplomei din Octomvrie, patenta din 26 Faur 1861. i-a modificat complet caracterele. Dietele pierdură unele din atribuțiunile lor, iar Reichsrathul, tot mai mult întărit a fost împărțit în două camere, camera Seniorilor numită prin împăratul, și Camera deputaților, aleasă după un sistem ingenios electoral, ce asigură majoritatea germanilor. În Austria mai bine ca ori și unde, guvernul se pricepe a modifica circumscripțiunile electorale, ori condițiunile de valoare pentru a-i face pe alegători să zică ce-i place lui.

Bismarck nu mult după aceea tot de acelea teorii s'a inspirat ca Schmerling, când a înecat în votul universal tradițiunile separatiste ale principilor germani. Dar Germania națiunea a dorit în mod pasionat unitatea, iar în Austria eră chiar contrariul.

În adevăr cea mai mare parte a dietelor provinciale protestară atunci contra patentei din Februarie. Dieta din Ungaria a fost în mod particular cutezătoare sub impulsunea lui Francisc Deak; ea a refuzat de a primi legi dela un parlament central, ea n'a voit a recunoaște de cât un rege „încoronat“. Ea a refuzat a trimite deputați în cameră; ea a refuzat a plăti dările votate prin parlament croupionul din Viena.

Trebuî să o pună în stare de asediu pentru a reprima această grevă parlamentară și finanțială. Ceeace n'a fost încă o soluțiune.

Cu toate acestea Schmerling își urmărea marele său scop. Dar a căzut dela putere în 1865, iar urmașii săi nu putură împiedeca învingerile Prusiei. Înfrângerea este izvorul ordinar al constituțiunilor austriace.

În momemntul bătăliei dela Sadowa Dieta ungurească continuă ședințele sale viforoase.

Bătălia dela Sadowa a fost la 3 Iuliu 1866. La 17 a aceleași lune Deak este chemat la Viena; la 19 Iuliu împăratul își dă consimțământul său la toate cererile ungarilor. La 18 Febr. 1867 Ungaria î-și avu ministeriu special sub prezidența lui Andrassy. La 8 Iuniu Francisc Iosif veni a primi sărbătorește coroana lui Sf. Ștefan și a promulgă transacțiunea austro-ungară.

Acest compromis este bine cunoscut. Aici nu resomez de cât dispozițiunile sale principale și mai ales din cari se va esplică dificultățile situațiunei actuale. Austria și Ungaria cislaitană și Translaitania de atunci sunt două state deosebite. Ele au acelaș suveran, împărat la Viena, rege la Budapesta. Fiecare dintre ele au parlamentul său, compus din două camere. Dar aceste două state au trăit cu mult mai mult împreună, decât să nu aibă interese comune; astfel ele au trei ministri comuni, pentru afacerile externe, pentru finanțele comune, pentru rezbel. Pentru amândouă țările numai o armată este. În fiecare an delegațiunile alese prin cele două parlamente votează speșele comune în proporțiunea de 70 la 100 pentru Austria și 30 la 100 pentru Ungaria. Această cvotă nu a variat dela 1867, cu toate, că față de marea des-

voltare economică a Ungariei a devenit într'adevăr injustă.

Această uniune politică trebuie să dureze cât dinastia de Habsburg. Dar alința comercială și vamală este de câte 10 ani; convențiunea financiară ce fixează contribuțiunea fiecărui stat la spesele comune este decemală. Dacă cele două parlamente nu cad de acord pentru a o renouă, suveranul are arbitriul între ele; sentința sa nu are valoare decât pentru un an și poate fi renouată. Dar evident, că aceasta nu poate fi de cât un mijloc excepțional.

Transacțiunea a stabilit preponderanța Ungurilor în monarhie, fiindcă înfrângerea dela Sadowa manifestase neputința elementului german. Centrul de gravitate a monarhiei dualiste a fost dus la Pesta, fiindcă s'a depărtat dela Ren. Ungurii fuseseră între învingătorii dela Sadowa.

Această nouă ordinațiune a fost definitivă la 1871, — Beust, în adevăr, a cugetat la început se rezbune pentru Sadowa aliindu-se cu Franța contra Prusiei pentru a zdrobi munca lui Bismarck. Sedanul a răsturnat această ultimă nădejde. Beust a dat locul lui Andrassy, adeca Austria a renunțat de a ocupa locul său, ce l'a avut șase secole în Germania.

Triumful Ungurilor a fost favoritor ideilor liberale și încurajă nădejile celorlalte naționalități. Legile din 18 Maiu 1868 șterseră concesiunile făcute bisericești cu privire la căsătorie și învățământ și reînființară drepturile puterii civile, dând astfel prima lovitură concordatului. În 31 Iuliu 1870 după votarea dogmei infalibilității pontificale prin conciliul din Vatican, Concordatul din 1855, a fost abzis de către guvernul

austro-ungar. Republica franceză încă nu avea acest curaj.

Bohemii din Bohemia încă reclama aceleași libertăți ca și ungurii și refuzară câtăva vreme a trimite deputați în parlamentul din Viena. La acelaș an (1868), Galițienii manifestară analoage pretenziuni și obținură cel puțin recunoașterea limbei polone ca limbă oficială.

Tot ca în Ungaria, Transilvania pretinse garanțe; ea n'a obținut nimica, a fost persecutată crud, a fost redusă de a nu fi decât o expresiune geografică până în zilele noastre. A fost cu neputință de a trata tot așa și cu Croația. În 1868 obținură un compromis. În toate afacerile interne Croația este absolută autonomă; puterea legislativă aparține dietei; cabinetul din Pesta trebuie să aibă un ministru croat, însărcinat numai cu afacerile Croației.

În 1871 guvernamentul lui Francisc Iosif părea chiar a se pune în lucrare rezolut în direcțiunea federalizmului. Ministeriul Hohenvert acordă de nou avantaje Galițienilor, și părea a fi dispus a asigura Bohemiei o situațiune identică cu cea a Ungariei. În discursul Său la deschiderea dietei împăratul recunoscă drepturile coroanei lui Sf. Wenceslaw și făgăduise a le întări prin actul încoronării, el pofti dieta a-i înainta dorințele națiunei boheme.

Acestea au fost articolele fundamentale, sau rezumeul libertăților trebuitoare. Împăratul și ministeriul Hohenvert le primiră cu favor și voiau a le face legi împărătești.

Bismarck a protestat în numele Germanilor din Austria, cari voiau a-și conserva supremația și amenințau de a să da cu totul Germaniei-Mari prusiene.

Ministeriul ungiuresc a lui Andrassy a protestat și mai hotărât, declarând, că nu recunoaște, decât compromisul dualist dela 1868 și că acest compromis ar fi înfrânt, căci mai mult nu ar exista cislaitania. Ii eră frică nu cumva triumful Slavilor din Austria să încurajeze pretenziunile Slavilor din Ungaria.

Francisc Iosif se temeă, că va slăbi situațiunea creată cu atâa trudă la 1867. ba își temeă chiar soliditatea tronului Său, existența monarhiei. A demis pe Hohenvart, n'a signat articlii fundamentali. Andrassy deveni nu peste mult ministrul afacerilor străine în locul lui Beust.

Austria s'a dat pe partea de a nu mai fi o putere germână. Ba se prepara pentru a scăpă, a întră în alianța celor trei împărați. Germania nouă consimte a lăsa pe Austria să trăiască cu condițiunea ca supremația să rămână la Germani; împăratul german din Berlin eserciază un fel de protectorat asupra Germanilor din Austria: Viena este ca și o vazală a Berlinului. Alianța-triplă implică deci supunerea negermanilor: ea este, în Austro-ungaria. ca și altunde un instrument pentru opresiunea naționalităților; are câteva trăsături de ale Sfintei Alianțe.

Dr. CASSIU MANIU

(Va urma).

F R A G M E N T.

E verde înpânzit pământul, ear cerul vânăț și curat,
Pe-aripi ușoare zbor mirezme prin aerul înbalzamat;
La margine de drum deasupra tufarilor înrouați
Să leagănă încet, frumoase și albe florile de acați,
Și lumea scaldă-se în valuri de aur: razele de soare,
E primăvară! și pe câmpuri crescută-i floare lângă floare.

Și ca un murmur de izvoare cu șopotitul cadențat
Să lasă peste lumea 'ntreagă încet-încet și tremurat
A primăverii simfonie . . . umplând cu vesele armonii
Pădurile îmbătrânite și văi și dealuri și câmpii;
Și paseri dulci glăsuitoare din depărtatul răsărit
Sosind, ne-aduc senine visuri de bucurii fără sfârșit . . .

Simțit, dar ne'nțeles de nime, cuprinde ceva întreaga fire:
E dorul vieții netrăite, suspinul după fericire!
Și ca de-un farmec sfânt atinse, tresar a noastre inimi eară
Torcând nădejdi întraurite de-a dragostelor primăvară,
Căci doar înalta albastrime a cerului cu-a ei zimbire
Ne'ndeamnă earăș la viață, la trai senin — și la iubire!

Enea P. Bota.

— Fragmente. —

I.

— Da cu Dta ce-i?

— Am venit și eu să mă grijesc. Vezi că frate-meu și muierea frate-meu nu m'au lăsat până acuma. Zice, că popa de aia-i popă să vie la om acasă să-l spovedească. Da io tot am gândit, că până pot să viu eu».

E o femeie scurtă, groasă, dar abia poate merge de picioare. Se vede c'o dor picioarele.

— «Ești măritată dta?»

Muierea privește înainte cu ochii mari, scoși afară, holbați ca la broască. Niște ochi mari ca de buhă. Zice, ridicându-și puțin mâna.

— «Ba nu sunt! Că io nu m'am măritat nici odată. Vezi c'am apucat așa be-teagă din tinereță. Că frate-meu se arată el, că-i om de omenie, îi place să stee între oameni de treabă, dar nu știe nime ce inimă are. Vezi, că el m'o bătut de mult de m'o vătămat. De atunci iac'așa, fac și eu umbră pământului.

— Stai într'o casă cu el?

— Ba nu, că pe mine m'o pus într'o colibă de-o parte. Zice, că bună-s io și acolo. Partea mea de avere, dacă nu m'am măritat i-am dat-o lui. Așa preț de vre-o patru zeci de zloți, Acum la 'nceput mi-a dat el *chită*, da după ce-o văzut, că trec

ani și nu mai mor, s'a apucat de-i tot mă-nios pe mine. Ie da averea i-a fost bună!

— Bine muiere d'apoi umblă de-ți ia partea 'napoi dacă te chinue. De ce mai stai cu el?

— Umblă, dar pe unde să umbli? Că dta nici n'ai fost pe unde ședem noi. Acolo suntem ca în pustiu. Că-i numai casa noastră și muntele. Nici cu oameni nu prea vorbesc, decât rar. Unde să umbli?

Glasul i-se făcea tot mai moale, dela o vreme șoptit. Se așeză pe o treaptă, și-și răzămă bâta lângă dânsa. Pe ochii sticliți se așeză parcă așa un vâl subțire, ca de paingin.

— Acuma frate-meu închide și țile și mieii cu mine în casă. Zice că-i rece încă și afară nu le umblă bine. Acum noaptea ar mai merge, dar ziua nici nu cutez să deschid ușa de miei, c'odată-i scap afară. Ș'apoi s'auzi atunci pe muierea frate-meu, că i-s'aprinde gura. Mă blastămă altfel ca pe mama pădurii. Că io dau să prind mielul, da nu-l pot, și ea încă nu-l poate că-i beteagă, și mielul merge de sugă. Și ei mulg oile acum să facă brânză nouă.

Femeea tace și privește holbat înainte. Apoi gâtul i-se încovoiaie, și ochii i-se opresc deasupra pântecelui.

— Vezi, că nu pot fugi să-l prind, că-s vătămată. Îs legată, ia vezi pe aici,

că de nu m'aș lăși îndată ca o broască. Nici nu cutez să mă desleg, numai când se rupe vre-o cârpă. Că muierea frate meu nu mi ajută nici odată să mă leg. Când să întâmplă să mă vadă așa deslegată, își face cruce, și zice «piei satano!» și acolo mă iartă. Vezi, că să fie cu iertare io-s stricată rău. Că m'o bătut frate-meu de m'o mai omorât. Și n'o adus nici o babă să mă lege, m'a lăsat așa în drum, de mi-s'a întunecat înaintea ochilor.

— Cine ți-e frate?

— Da Simion.

— Care Simion?

— D'apoi știi, rogu-te, ăla care ajută clopotarului să tragă clopotele. C'asa s'ar băgă el între oameni de omenie, da n'ar fi vrednic să între nici în biserică.

— Unu mare, zdravăn?

Femeia clăti din cap năcăjită, că n'o înțelege.

— Știi ăla, care s'a bătut în mijlocul drumului cu a Linii. Zdravăn, da, și tare. Când îți pune un pumn te și deșală. Și-i pizmaș de i-se face inima numai cât o nucă. Și pe dta ține pizmă. Ii așa el rău. Acuma știi când ai venit să spovedești pe muierea Pucului. I-au spus oamenii, că ești pe aici să te cheme și la Lina, la muierea-sa. Da el a zis întâiu așa cum știe el. Că nu râde ca oamenii, ci numai se strâmbă. După aia s'o mânia și o zis să-i deee pace, că nu-l aduce pe popa acum, adecă pe Dta. O zis așa: «l'oiu aduce eu de altă dată să mai facă câte o plimbare, că și așa înțepenește cât tot stă la masă». Și nu te-a chemat. Acuma dta știi cât drum e până acolo».

Preotul eră gata acum să meargă la biserică s'o spovedească. Bătrâna se ridică cu greu, și porni încet călcând ca pe spini «Ș'acum am plecat de acasă fără de știrea lor. Că nu le place să merg nicăiri. Zic, că scot vorbe rele despre ei. Dar eu nu

spun, numai ce-i adevărat, și tot stau să-mi scoată ochii, când mă văd, că vorbesc cu cineva. Mă fac căteia și stun, că nu-s vrednică să mânc *chită*.

În biserică preotul trecu în altar după carte și patrafir. Muerea rămase în tinda femeilor, vorbind ca și afară de frate-său și de muierea frate-său.

După spovedire, afară, preotul îi dă povețe: «Vezi dta trebuie să mai rabzi, n'ai ce face. N'a fi nici Simion așa de rău cum îl spui dta. Apoi femeia lui e bolnă-vicioasă, și oamenii bolnavi is răutăcioși de felii lor.

— D'apoi doară rabd destul. Ca broasca, nu altfel. Da muierea fratemeu di ce tot zice că nu-s vrednică să mânc chită? Că lor le-am dat avere să mă țină. Și nu mă țin nici așa în cinste, că le grijesc vaca. Ia toată vara stau pe-o coastă cu vaca lor. Și lapte mie nu-mi dau nimic. Vezi nici în biserică nu pot veni pentru vaca lor. O trecut doi ani de când n'am fost la biserică. Iarna aș mai putea veni, da n'am ce'mi luă în picioare, și n'am cu ce mă îmbrăca. Haine nu mi-a făcut fratemeu nici odată. Și vezi când i-am dat averea și asta am dat-o la învoială: Pecumcă el să-mi deee două părechi de opinci în tot anul câte zile oi mai aveă.»

Bătrâna se opri și prinse cu mâna dreaptă mâneca stângă. »Vezi, numai iia asta o am de dai doame. Altele nu. Mi-am făcut legători din ele, când s'au rupt. Că'mi trebuie tare multe legători pe unde-s vătămată.

— Di ce te-a bătut Simion?

— Vezi că eu dintăi n'am vrut să-i dau partea mea lui, ci la alt frate. Că io-s mai bătrână ca Simion și-l știam de mic, ce fire mare are. Da o dată a venit beat, ș'atunci m'o nenorocit. O trebuit să-i-o dau lui, că să-l fi văzut Dta, numai cum se

uita la om te lua o groază. Da încă dacă mai și da cu pumnul. De atunci îs la el, și tot aștept să mor odată. Ei nu zic, da eu înțeleg că el, și muere-sa, și fata lui asta o așteaptă. Înțeleg din cum se uită la mine, și zic că nu-s vrednică să mânc chită. — Da acum mi frică de una: Când oi da să intru în casă știu că scap un miel de iasă. Și atunci muerea frate-meu iar mă înjură, și eu știu că iar mă mâniu și mă amărăsc. Și vezi dta, n'aș vrea, mâncam'ar pământul să mă păcătuesc și acuma după sfânta grijanie.

— D'apoi bine și acum ești cu miei într'o casă.

— Vez bine că-s. Dorm acolo cu ei mai de douăsprăzece săptămâni, de-i o duhoare acolo, de-mi vine câteodată să amețesc. Și muerea frate-meu nu curăță, nici fată-sa, iar eu nu pot ridică nimic, că-s ruptă rău în bătaie, astupam'ar pământul să mă astupe!“

Și, încet, încet, ca în vis, spriginită de cârje, bătrâna pleacă spre casă într'o ploaie mărunță, pe care de bună seamă nici n'o vede nici n'o simțește. Nu se uită în laturi, deși n'a mai văzut locurile acestea din satul ei, de doi ani de zile. Se gândește poate cum va face să nu-i scape mielul când va deschide ușa, să nu i-să mai dee prilej de amăreală.

Și privindu'o în suflet ți-se coboară o durere adâncă pentru sufletul îndobitocit a unui om, cum e frate-so Simion.

Fragment II.

— »Iar e bolnavă?

— Acum nu că-i bolnavă, dar moare. Dac'o trăi pân'ajungem acolo să ști că-i minune. Dar n'a mai sufla pe atunci, că

de pela miezul nopții a început să vorbească într'aiurea. I tot frică de-o muere. Zice că vine și se uită urât la ea, și-i pune genunchele în piept. Ș'atunci strigă și privește ca nebunele.

— A fost dusă cu bărbat cu tot mi-se pare la Petroșeni. Când s'a întors?“

Omul, — tatăl fetei — oftă din greu.

— »Să-l fi bătut Dumnezeu pe ticălosul cela! a luat'o și s'a dus să câștige. Ș'apoi el nu-i harnic să trăiască acasă. Mare nenorocire e pe lume câte-un astfel de om! Să-l tai tot bucățele și n'ar lucra o săptămână deplin. Și dacă'ar fi slab. Da-i tare cât un junc de trei ani. Iam spus eu muerii, nu dăm fata tu după mână câinii la apă. Da ea, ba o dăm, că dacă'l ajunge cuțitul la os, lucră el. Nu l'a ajuns cuțitul? Hei, da de câte ori. Venia fata, femee de câteva săptămâni, să-o împrumutăm cu țaină, al ei doarme toată ziua și sara bate crijele. Atunci a văzut muerea c'a dat de dracul, și nu cutează să mi se mai uite în ochi, când e vorba de norocul fetei. Dar bine, ast ajută ceva? N'ajută nimic! — Să vezi acum. O stat în Petroșeni patru luni de zile. Alții când vin de acolo, aduc ceva. El? N'are ce să mănce, de mi-a căzut iar mie pe cap să-l țin, ca pe un slăbănog.

— Au venit de mult?

— De vr'o trei săptămâni. Și fata a venit deacolo cu mâna ruptă. Zice c'o căzut depe niște trepte. Grozave trepte! Era cu copilul în brațe, și eacă pe copil l'o scăpat Dumnezeu.

— Se vede că durerea din mâna s'a trezit iar.

— Ba nu. Aceea o trecut. Mâna e vindecată așa strâmbă. Dar alta o venit peste ea. Să ferească Dumnezeu. Numai de-am ajunge în grabă că-i departe.

Merg amândoi într'un răsuflet. Deo- parte vaea pietroasă își sfarmă apa pu- țină, limpede ca lacrima, într'un murmur domol. De alta se ridică arinii ce dau în muguri plini.

— Am mai fost odată la fata Dta. Când am venit mai întâi preot aici, în ziua în care-am sosit, am fost pân'acolo. departe și rău loc.

— Așa. Dumnezeu să te trăiască. Atunci iar i-a fost rău. O venit doctorul și spunea că nu va putea naște. Da iacă, e mare acum copilul deatunci. Dar nu se poate asemăna atunci cu acum. Azi noapte au fugit toți din casă de groaza ei. Multe mueri ziceau c'a înebunit. Nu mai cunoaște pe nimeni. Sărac de zilele ei!

— Da bine, ce boală are?

— Ce să aibă? Iacă o venit din Pe- troșeni cu mâna ruptă. Da noi ne-am su- părât rău de tot. Că era o fată mândră, ca o domnișoară albă. Da n'am avut ce face, Când deodată cade la pat. Noi de unde să știm? Nici ea n'a știut sărac de capul ei! O perdut un copil! Da ce co- pil? »De-o lună să fi fost. Ferească sfân- tul!«

Omu-ș făcù cruce și să îngrozi adu- cându-și aminte de arătare, cum i-a spus femeea.

— „A bolit altfel ca atunci când a avut copilul. Da după patru zile i-a trecut. I-a trecut și s'a apucat de lucru. Atunci a întors'o răul, și deatunci i-s'o tulburat și mintea.

— Din ce să fi perdut copilul?

— »Din dracu, doamne iartămă. Da din nenorocul oamenilor săraci și proști Acum cică dela Petroșeni a plecat să vie cu mașina. La ce-a dintâi stație domnul mai mare peste mașină i-a dat jos, cică n'a fost bună *buleta*. Și prostu de bărba- tu-so o plătit bani buni pentru amândouă,

cât s'a cuvenit. Acum jos ce să facă? Ia să măsure din picioare o zi întreagă. Biata fată, cu copilul în brațe, cu dășagii în spate numai n'o perit. Că călcătura de barbatu-so, s'a fost măniat de pățanie, deși el-o scos buleta și a plecat înaintea ei, fără nici o povară. Acum spune-mi Dta, om e acela? De aici se vede că s'a stricat fata, de n'a mai fi om din ea pân- nă-i lumea.

Vaea să îngustă mereu și abia o cără- rușe mai poate sluji drumetului pe coastă părăului. Prindea să încălzească soarele, dar nici până la femeie nu mai era mult. Omul nu mai zicea nimic, ci cu cât se apropia mai mult, cu atât privea tot mai cercetător, mai încruntat înainte.

Casa cu bolnava e o chilie singură, de-un om înalt trebuie să stee plecat. La ușe câteva femei priveau speriate la popa, și și făceau cruce.

În zdrențele din pat, cu ochii închiși, vorbea, zvârcolinduse, o femeie tinără, pu- țină și subțire de s'o cuprinzi par'că în palme.

Cei din casă cercară s'o trezească, strigând la ea toți deodată. Preotul, mânios deodată, îi scoase afară, rămânând singur cu bolnava ce aiora.

Abia-i succese s'o trezască. Fruntea nevestei era plină de sudori, avea ferbin- țeli, pe cari nu oricine le poate suporta. Tremura toată, fricoasă, cu ochii speriați, dându-se înapoi. Dacă n'ar fi suflat, ai fi jurat că-i un chip de mort.

— »Ce-i Sofio, di ce ți frică.

— »Da muerea asta ce are cu mine? Uite la ea că ear vine«. Și se îngrozi.

Poate un ceas a trebuit până s'o poată liniști și bolnava să-și vină cât de cât în ori, ca s'o poată împărtași cu celea sfinte. Abia târziu îl cunoscă bine pe pă- rintele și răsufă ușurată.

-- „Ști tu, ai mai fost odată bolnavă, și ți-a ajutat Dumnezeu. Ș'acum îți va ajuta.« Femeea începu să plângă încet, potolit, ca un osândit la moarte care-i iertat în clipa din urmă, și-a povestit din ce ea venit. Din lacoimile ce-i umpleau ochii, a venit cea dintâi binecuvântare, căci i i-a limpezit, și putea să privească acum mai întâi senin după patru zile de halucinații.

Când eși zise celor de afară:

-- Grijiți că, voi o bolnăviți și mai rău cu vorbele voastre. N'o mai infricați că-i poate ei ajunge.

Bărbatul porni încet după popa:

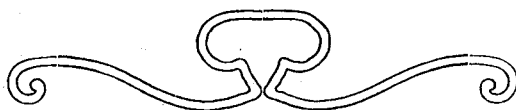
-- Trece-i dle părinte?

-- Va ajuta Dumnezeu.

Omul veni lângă el

-- »Da să ști părinte că eu îs de vină. Nu m'ar mai răbda Dumnezeu.

I. Așgârbicean.

La istoria limbei române bănățene vechi.

Palia Orăștiei 1582.

— Cercetări filologice.

Din morfologia paliei.

I.

(Continuare).

În singular la declinarea I. *a*) articolul se topește în vocala¹⁾ finală a cuvântului, deschizându-o și lungindu-o d. e. *gură*, articolul *gura*; (*gură*) sau se alăturază la vocală, cu care apoi dă un diftong; d. e. *mâncare* articol. *mâncarea*.

Această schimbare de terminațiune, e generală pentru tot dialectul daco-român, sau dunărean. Tot așa se urmează în graiul dunărean și la pluralul cuvintelor, cari se declină în *i*. (declin. 2. și 3.) Aci articolul iarăși se contrage și pierde total în vocala cuvântului, pe care apoi o dublează, d. e. *vecini* articolul *vecinii* și *părete*, *păretele*, *păreți*, *păreții*.

Sub dialectul bănatic, la rândul său apoi merge și mai departe. În singular la declinația a II-a neacă articolul *i*. Frățuțul tipic, știe numai de *lupu* în loc de *lupul*, *ou* (=ou) nearficulat e *ou*, în o silabă numai; *bou* (*boul*, *neart. bou*), *domnu* et. adecă pe *u* final îl lunal îl lungeste. În epilogul paliei dăm de astfel de articulare, ori mai bine înțonare: „Gerti frenți alesu (=alesul) hotnogi ardealului... Eu Șerban diiacu“.

Tot astfel urmează și istro-românii noștri, respectiv de acest articlu masculin. Articulează în chipul de *omu*, *domnu*¹⁾.

Între dialectele italiene, sicilian e mai aproape de noi. Aceasta a arătat-o acuma doi ani dl profesor de limba română din Blaj A. Viciu, în cartea Sa „Limba rom. și dialectul sicilian“. Acolo la pag. 49, după giamandrea probează, că sicilianii pronunță *ù signori* =

¹⁾ Réthy I c. 83. nota, zice desprea articolul *a*, că nu numai ca formă. ci și ca cuprins e element albanic.

¹⁾ Réthy az oláh nyelv. ed. II. p. 13 după Picot.

domnu și la feminin *â* casa = casa; deci elid ca la noi articolul *I*.

Aparițiune curioasă! Pe când dialectul macedo-român (= aromân ține cu îndărătnicie la articolul bărbătesc *I*, pe atunci un subdialect macedo-român, numit megleno-român¹⁾, lapadă totdeauna pe acest *I*, și articulează întocmai ca noi bănățenii omu.

De vreme ce graiul bănățean, poate fi considerat de coloana vertebrală a limbei române literare, (= dialectul daco-român) și a dialectelor: macedo și istro-române, așa mijlocit se poate zice despre limba română, că în privința articolului e mult mai apropiată de limba cultă latină, ca toate celelalte surori apusene. La noi întocmai ca la romanii cărturari, articolul propriu nu e neatârător și parte a vorbirii separată, ci e o simplă contractiune cu terminația cuvintelor. Articolul român și după formă și după înțeles, mai vârtos articolul bănățean, istriian și meglen, e o imitație, continuare, sau un fel de ediție nouă a echivalentului său originar, din latina cultivată. Acoloși în realitate nu consistă în alta, de cât în o intonare mai explicată.

Până azi, încă poporul de rând, când vrea să releveze ceva, acel ceva, fie silabă, fie vorbă ori chiar zicere întregă, o apasă, ridică și trage mai expresiv. A. Densușan, arată²⁾, că pronumele demonstrativ latin, *iste*, *ipse*, *ille*, când eră uzat în senz deictic, se accentuă silaba primă, când apoi fungă ca determinant, sau ca nuanță de articol, se accentuă silaba ultimă *iste*, *ille*. Cu timpul a slăbit silaba primă, până apoi a perit de tot.

Articularea formală, cum e la limbele neolatine apusene, și cum e și la limba noastră,

¹⁾ Prof. din Lipsca, dr. *Weigand*, în 1890, petrecând în excursiune de studii, câteva luni în Macedonia, a dat în valea Meglen peste 11 sate; în acestea locuiesc 14.000 de români. Vre-o 4 mii sunt de religiunea mohamedană. Idiomiul acestor țărani se deosebește nițel de al celorlați frați macedo-români. Știința filologică îl consideră de un dialect a parte. E de relevat, că în declinări și conjugări, înclinează spre graiul dunărean. Tot așa e și cu elementul lexical. Pronunță însă nu divergează de a românilor-macedoneni. «Meglen», e cuvânt slav și însămnă negură. Poporul apoi e numit *vlașki*. În toamna 1906 dl *Weigand*, a cercetat pe românii din Bulgaria și pe cei din aritul Dobrișinului și Orășii. Despre limba acestora prelegează în seminarul anului școl. 1906/7. Vezi ziarul «*Lupta*» Budapesta, Nr. 12. ex. 1907.

²⁾ *Ist. limb. si lit. ed. II. pag. 17. pe temeiul lui E. Seelmann, Aussprache de Latein pag. 49, 50.*

dacă nu abstragem dela articolul genitival, care adeseori e și antepus, au intrat numai atunce, când abundența și variațiunea de declinațiuni și de pronume s'au rărit așa, încât fără articulare, adecă fără o relevare a terminațiunii, înțalesul vorbei, ori a propozițiunii, devenea îndoios și confuz.

Cu cât o limbă e mai bogată și variată în forme de declinări și conjugări, cu atât e topica mai liberă, și accentuarea mai neglijată¹⁾. Deoarece limba română a pierdut aproape 3 părți din acestea forme, așa e avizată la o topică, accent și articol bine ordinar.

Pentru faptul, că azi în limba română la numele propriu masculin, în singular, la genitiv și la dativ, articolul se prepune: se zice a lui Petru, lui Georgiu, și nu Petrului; și pentru că în monumentele vechi literare, se află *trei* cazuri (și acestea dubioase), când articolul feminin e așezat la gen. dativ înaintea substantivului seu, vor se creadă unii filologi, că în limba română la început se poate așeză alternative articolul, ba înainte, ba după cuvântul său, după bunul plac al omului.

Respundem zicând: toate prepunerile acestea sunt numai pentru cazurile genitiv și dativ. Articulul masculin apoi dela numele proprii, se pare a fi mai mult o prepoziție stricată, ca articlu adevărat și exemplele pentru feminin, aduse din limba veche, sunt numai trei, și și acestea sunt foarte controvertate. Pentru nominativ și acuzativ, cari cazuri reprezintă în adevăr substantivul, și îi decid flexiunea, nu se află azi și nu a fost în trecut exemplu, ca se fie articulate proclitic.

Dlui I. Nădejde,²⁾ informat de caragiani îi *pare*, că în dialectul macedonean ar fi ceva forme de antepunerea articolului feminin la nominativ, acuzativ și vocativ. D. e. „lea feata, la mumă.“

Până când în graiul daco-român și în limba literară, la declinarea a II., în gen. și dativ singular, numele proprii masculine pun articolul numai înainte, româtimea din Bănat estinde libertatea aceasta la toate cuvintele subiectivali,³⁾ fără privire la gen și clasă de de-

¹⁾ Radu *Gedeon*, prof. în disertația program. gimn. de Beiuș pe anul 1905/6, pag. 7, 26, et passim. 19, 31, 12, 13.

²⁾ *Ist. limb. lit. 369—370.*

³⁾ Adecă cari în realitate să răpoartă la ceva persoane.

clinațiune. Bănățenii zic: gen. alu(i) Petru, dat. lu(i) Petru, alu Sofia, lu domnu (dat.) lu moșu, alu preotu, lu părintele, alu fecioru, alu fata, alu mama, alu socru, alu vlădica, alu împăratu alui dăscălița lu văduva.

Este de observat, cumcă *i* dela articolul genitivului a lui, și a dativului lui la bănățeni¹⁾ s'au tocit. Tocirea s'a întâmplat prin vremi necunoscute, căci în palie o avem deja. Feciorii *lu* Iacob, (gen. 49. 2.) propovăduitorul evangheliei *lu* Christos; cuvintele slăvite a *lu* Dumnezeu, cinci cărți ale *lu* Moisi. Dăm și de formele întregi: dragoste lui Dumnezeu, de în mila lui Dumnezeu (eplg).

Formele de articlii „al, ai, ale“ nu se mai aud întregi. Mai ales *l* a dispărut. În Bănat se zice *a* men (al) *a* noștri; rar și *ai* noștri, *a* oamenilor (ale) adecă numai *a* s'a mai păstrat.

Am văzut, că în vreme ce articolul bănățenesc și istro român, e cam refractar fa ă de *l*, cel macedonean îl ține totdeauna. Megleno-românii însă se abat și aici de macedoneni în atâta, că la singular ei nu-l au.

Mai departe, bănățenii și istrienii, așează articolul bărbătesc *lu* la gen. dativ singul, la numele proprii și la substantivele de relație personală, fără privire de gen. Tot astfel fac meglenii. Ei zic la genitiv, lu domnu, lu muliera, ma macedonienii purced până acolo, că prepun articolul și la cuvintele nesubiectivali dar numai la feminine. D. e. „dzi *a le* mușate“ adecă zi *ei* frumoase (= spune frumoasei).²⁾ Bănuim însă, că cuvântul, adiectivul mușate = frumoasă, trebuie că în propozițiune figurează ca atribut, și se referă la ceva persoană.

Imprejurarea, că limba bănățeană și cu privire la formele de articulare e mai similară, ca limba altor regiuni, cu dialectele macedo-și istro-române, dovedește pe de-o parte, că ea trebuie privită ca aluatul și ca scheletul, din care au crescut, limba română. De altă parte, trebuie să presupunem, cumcă româncea istriană și macedoniană, înainte de năvălirea ungarilor prin secolul 9—10, au locuit în Panonia. Așa susține dl Hajdeu în studiul „Strat și Substrat“.

La numele proprii feminine, bănățenii în gen. dat. sing. când antepun articolul, acela e

numai masculin, lui Mărie, Macedonienii însă îl prepun ca feminin, ei zic alei Marie. Antepunere de articol feminin, la nume proprii feminine și comune nesubiectivali, *aflăm* (?) în monumentele vechi: „iară mueriei tale *ii* Sara fiva fecior“. Cevași mai jos, tot aci se zice „Sarăei“. (Palia. genez, XVIII, 10. 14). „Și fostau tăierea capului *ei* sfintăi Vineri în luna lui cuptor“ (Hajdeu Cuvente den bătrâni II. 156). Bănățeanul și azi ar zice-o așa: tăierea capului ei, sfintei Vineri, ori *a* sfintni Vineri. Numai, că după *ei*, ar face o pauză mică, de aceea am și pus coma după acel cuvânt. „Drept aceea nu se cade să ne dăm noi cu boane în ispiți, că ispitele sunt ale *ei* noastre credințe“ (idem ibidem 124) „a *ei* noastre credințe“. (Cod) Voroneț LXXIV, 8). Ureche a deprinsă cu graiul bănățan, nu se jenează, dacă în o resuflare se zice și azi: alei noastre credință, sau ai noastre credință.

Notăm aici, că în apostolul de Voroneț la substantivul împerat aflăm pus înainte articolul „lui împeratu“. Tot așa întâmpinăm adeseori în acest apostol articolul genitivului plural „lor“, — care azi totdeauna se postpune — antepus „supuindu-se *a lor* săi bărbați“. ¹⁾

În Bănat se pune și acum încă „lor“ înaintea substantivelor bărbătești și femecești, precedate de pronumele posesiv: blăstămățiile *a lor* nostri oameni, lucrurile *a lor* noastre fete. Le-am dus la *ai lor* oameni. Du-o *lor*, Ștefan și Măriuța. Vorbele *ii* și *li*, în unele construcțiuni încă *par* a fi articol antepus, ori că e numai un pronume personal. *Li*-o făcusem pe plac. (plur. dat. lor), *ii* dădui de urmă, (sing. gen. lui) *ii* învățai omenie. (pe ei plur. acuz).

Cei cari vor să știe de aceea, că ar fi fost o vreme, când să folosiă articolul, ori înainte, ori după cuvânt. zic cumcă obiceiul de a postpune articolul sau generalizat în epoca a treia a formațiunii limbei române, adecă întră timpul năvălirii slavilor, și până la rumperea graiului român în trei dialecte, seclii VI—IX.

Dac s'ar putea privi de adevărate articule formele bănățenilor și ale dialectelor transdunărene. atunci cu adevărat ar stă opinunea cumcă acestea dialecte în respectul articolului, ar stă foarte aproape de limbele neolatine. Faptul, cumcă limbagiul acestora e mai apropiat

¹⁾ La istrienii și meglenii acest *i* iarăși au pierit. Adamescu ist. literat. 41, 42.

²⁾ Nădejde I. c. 369, 370.

¹⁾ Philippide ist. limb. și literat. rom. pag. 67, 68. Nădejde I. c. 368.

de surorile latine, ca a celorlalți români, stă; nu stă însă motivarea, cu propunerea articolului! Articularea de înainte a vorbelor, nu e altă, decât o simplă frântură, a declinării cu prepuzețiuni; declinare uzată în limba română, până prin veacul al 14-lea.

În limba italiană, declinarea de azi se face numai cu ajutorul prepuzețiunilor, *di* pentru genitiv și *a* pentru dativ.¹⁾ Tot așa eră din bătrâni și la noi, *de*, la genitiv și *a*, la dativ. În graiul macedo-român, întrebuintarea prepuzețiunilor e mult mai rară ca la alți români,

Bogăția de forme gramaticale din latina clasică, făcea imposibilă folosirea de prepuzețiuni. Cu atât mai tare fungau acestea părți a vorbirii în graiul rustic roman. Până azi prepozițiunile joacă o rolă însemnată la limbele neolatine, și în special pentru sintactica noastră sunt importante. *Densușan* I. c. 21.

Desi rar, totuși ici coalea dăm preste declinațiune cu prepozițiuni în palie: „n'au iară întors mână *de* inger (mâna ingerului genitiv)... Zăcan Efrem dascălul *de* dascălie (= genit. dascălul dascăliei, adevă prof. de preparandie)... celui domn *de* steag (epilog)... Cartea *de* prima lu Moisi... și fu *de* întru sară și *de* întru dimineată ziua *de*intâiu“ (geneza I. 5)... și domniți pe paserile ceriului, și *a* tot(e) fierilor, (= dativ *a* în loc de la, adevă la toate fierele)... să domnească pe peștii mării... și jivinelor *at*ot pământului²⁾ (dat. la tot pământul) (gen. I. 28, 26).

Articolul de azi, alui(i) și lu(i), în singular genitiv și dativ e prepoziția istorică *la*, și prin afereză *a*. Apoi știm că bănățenii folosesc încă și azi mestecat, când lu, când la. D. e. dă bani *lu* babă-sa, ori *la* babă-sa; scrieți *lu* preotu, ori *la* preotu.

Ma și *a* singur mai figurează arareori: N'am *a* mâna cartea (la mână), merg *a* casă, adu-ți *a* minte, *a* munca se sapă (= greu) etc. Chiar și adverbul (*a*)rareori are pe *a* prepozițional.

Ce privește prepozițiunea cazului regim încă ocure des și acolo, unde azi nu se mai pune: să domnească *pre* peștii mării... și domniți *pre* paserile ceriului (gen. I. 26, 28).

Între toate prepozițiunile mai însemnată este prepoziția *de*. Ea dominează toată grama-

tica și sintaxa noastră, cruciș, curmeziș. D. e. preot de mir. Nu e de față. Am dat de pacoste. Nu dă bine despre noi. De noapte a plecat. În ziua de apoi. De mine poți fugi. Se leagă ca scăetele de ea. A dat de dracu. De nou am măturat-o. De seară poți să vini. De groaza lui mor. Dă de lucru. Dute de află. De bună samă. O grămadă de oameni. Mână de post. Nu e mai de trăit. Nu e de treabă. O spune de rost. E om de omenie. E de familie bună. Nu e de dai doamne. De o parte e bine, de alta. Nu închepe de ei. De fel nu pot ghici. De laturi. E dobă de carte. De mers nu merg. De scump ce e, nu mănâncă. De eri. De 100 ani. De secetă a ars tot. E de lemn. Me am luat de gând cu acest om. E om de rând. De peană nu e bun. De ai ști, ai cedă. Om de lume. Scris de mândru, cruce de fecior, blagă de om.

Prepozițiunile acestea, înlocuitoare de declinație formală, în nici un ținut locuit de români, nu se folosesc cu atâta plăcere, ca tocmai în părțile bănățene.¹⁾ Propozițiuni și chiar pagini întregi redactează bănățeanul, numai cu ajutorul prepozițiunilor, fără articuleze se după formă, și fără se arete nici cel mai mic semn de schimbare flexionară, a desinenței cuvântului din cazul său de nominativ.

Punem un exemplu, unde obvin toate 5 cazuri: nom. gen. dat. ac. și vocativ. Urmă de artichu numai în lungimea desinenței se va află. Terminația cuvântului din nominativ se păstrează: Măi dragă (voc. nom.) spune *lu* baba Ana, (dat. nom.) că *calu* (ac. nom.) *de* breazdă, *alu* fecioru său (gen. nom.) l'a vătămat plăeșu, (nom. nom.) când a cărat lemne, din pădurea lu notareșu, la oraș, pentru cuptoriu de ars cărămidă, la zidirea de fântâni noi, în piațu mic în laturea de cătră școli, etc. etc.

Vădit deci, că limbajul bănățenesc, când conservează terminațiunea cazului subiect, la toate cazurile și când substitue așa de norocos și azi încă prepozițiunile, unei declinațiuni formative, întrece mult celelalte graiuri românești,

¹⁾ Limba slavă bisericească, de care uzam noi românii, se abate binișor de toate celelalte dialecte slave. În multe e asemenea cu limba română. În vreme ce toate dialectele slavone au numai declinațiuni organice-flexionari, slava eccleziastică declină cu prepozițiuni ca și limbele rodanice. Această slavă pe nedreptul se numește paleoslavă, e medio slavă sau bulgaro eccleziastică, după cum au arătat Dr. Ilie Bărbulescu. *Arbore* ist. lit. pag. 16.

¹⁾ *Viciu*; dialectul sicilian și limb. română pg. 51.

²⁾ Și azi zicem sinod *a* toată lumea = icumenic (la toată lumea). La numeralele ordinali apoi iarăși folosim pe *a*. *A* optelea, *a* zecelea.

întru apropierea cătră limbele neolatine, și cătră matca comună, rustică latină.

Altcum compatriotul dl Dr. Ios. Popovici, prof. univ. din Budapesta, ne încredințează¹⁾ că în dialectul istriian sub o formă oareși care declinarea cu prepozițiuni e în uz încă.

Așa numitul articol adiectival eră cunoscut autorilor paliei: dăruim... *celui* domn de steag (eplg.) și chemă Dumnezeu *cea* tărie, ceriul. (gen. I. 8.)

În „Orizontul“ nr. 11—12 din 1906 pag. 50—51 dl V. Muntean, vreă să afle legătură între articolul partitiv francez și între *cea*, *cela* și *la* al nostru. Între bănățeni se aude și azi un fel de articlu, ori că altă numire ar fi să-i punem. *La* trebuie însă privit de o prepozițiune care a are la noi mai o așa trecere, cu omogena sa „de“. D. e. la pădure, la noapte, la oameni, la vale. Ferbe la răchie, sparge la piatră, bea la vin, umblă la școală, îi dă la piele (il bate) scrie la cărți.

În Bănat să folosește cu funcțiune de articol: *hâla* și *ha* (femin.) ori fără spirit aspru *âla* și *a*. (fem.) D. e. Nu e *hâla* care am gândit. Nu e *ha* moară vestită. Nu e *âla* care a fost până aci. Nu te poți asteptă la *a* dobândă. Nu e *âl* lucru mare. Nu e *hâl* grâu rodit. Mi *a* munca până încep (= e greu începutul). Nu-i *a* munca a-l întreba. De iar da Dumnezeu mintea *ha* bună. O îmbrăcat cămașa *a* nouă. Am dat de omul *âl* bun. Eu unul sum *âla* om, care nu mă codesc. Nu is *alia* fetele noastre? Nu sunt *elia* pentru noi. *Alia* nu sunt din părțile *astea*. *Âia* nu sunt prieteni, *aia* nu e de folos. Măncă *la ha* mămăligă, bea la *ha* răchie. Prinde la *âi* pești. Sapă la *âl* șanț. În fonetica și gramatica bănățânească deci *cel* și „*cea*“, e substituat prin *hâla*, *hâl*, *âla*, *âl*, *ha* și *a*, *ahâsta*, *ahâla*, *hâsta*.

Eată deci, că acest pronume demonstrativ se poate desconsidera de articol antepus, chiar și la nominativ, ca la limbele romanice.

Se poate și declina: *ăluia* (genit. sing.) *ăia* (plur. nom.) *ălora* și *alora*. (plur. dat.)

Articol în felul cum se aude prin unele părți *d'al de* (= de ale de a lui, de ale lui) nu întâmpinăm în palie. Dăm însă preste o nuanță de articol grafiată în forma de pronunță

curat bănățânească: și dinții mai albi »*cior*« (= șior = ce or) fi de cât laptele (gen. 49, 12).

Notor lucru este, că pe vremi, până cam prin veacul al 15-lea, articolul femcesc *ei*, dela declinarea I, a gen. dativului singular, când se postpunea la substantivul și adiectivul seu, nu se lipea de corpul cuvântului, ca în timpurile noastre. Nu se zicea *vieei*, ci *vie ei* (vinia de struguri.) D. e. „*aceasta ve* (în loc de *acesta va*) lega mânzișorul său la buciul *viei ei*, și puil *asine ei* sale, cătră vița *vie ei*. Cu blagosloveniele *afunsime ei*. (gen. 49, 25, 30, 11.) Pentru jălanie (= râvnă, zel, jale, jaluzie) *scripture ei* sfinte“ (eplg.)

Mai târziu, când începù a se lipi articolul *ei*, de vorba sa organică, vorba nu își schimbă încă terminațiunea, sub influența lui *e* din adaugere, ca azi. D. e. „și țărăi ungurești. (eplg.) Să slujească *noptiei* (gen. I 16) vasele ostitoare a strâmbăției. (gen. 49, 5.) Sarăei“. (gen. 18, 10).

Aflăm în palie articulări de verbe, așa cum și azi încă să mai folosește în unele părți ale Bănatului. „Și puse *cale* 1) spre tăria ceriului. (= pusă-le, sau puse alia, sau acelea, sau puse *pre* ele, *pre* acelea). Și blagoslovi *cale* (= și blagoslovi-ele, și le blagoslovi, sau le blagoslovi *pre* ele). Pre obraz lu Dumnezău făcu *el* bărbat și muere făcu *ei*. Și Dumnezău blagoslovi *ei* și zise lor... și biruiți *el*“. Adecă pe obrazul lui Dumnezău făcu'l (pre om) bărbat și muere făcu-ii (pre ei.) Și Dumnezău blagoslovi-ii (pre bărbat și muere.) Și biruiți'l (adecă pământul) gen. I, 17, 22 27, 28.

În zicerile acestea construate toate bine cu cazul acuzativ, s'au omis prepozițiunea „spre“, și pentru articolul, sau mai bine zis pronumele, nu e legat de verb, senzul devine greoiu și confuz. Dacă le rostim însă în un hiat, ca bănățenii, atunci înțalesul nu mai e vițios.

Caracteristic, că dialectul macedonian preste tot nu prea folosește prepozițiunile. Special îi place a omite prepoziția „spre“. La ei locul și direcțiunea se indică fără prepozițiune. Așa făceau și latinii. 2)

Prepoziția *pre*, altcum mai are onorul de a fi cruțată în sintaxa paliei. „Acolo am îngrupat eu și *Lia*“. (adecă s'au omis *spre* *Lia*, gen. 49, 31.)

¹⁾ *Lăzărici* ist. lit. rom. I. pag. 51.

²⁾ *A. Densusan* l. c 49.

Dăm preste neglijarea și a altor prepozițiuni. „Inceput făcu Dumnezeu ceriul. (a remas *în*, ori *la* început, gen. I. 1). Tu tăria mea și puterea mea de prima în daruri, mai mare împărăție.“ (în loc de mai mare *în* împărăție, gen. 49, 3.)

Și din contră, întâmpinăm construcțiuni cu prisosire de prepozițiuni. „Aicea îngropară *pre* Avram și *pre* muerea lui *pre* Sara; acolo este îngropat și Isac *cu* Raveca, *cu* muerea sa: și auziți *pre* Israel *pre* tătăl vostru, când au *pre* ei *pre* toți blagoslovit.“ (gen. 49, 31 28.)

Pune-se propozițiune și articole de odată. „Se domnească jivinilor și *atot* pământului. (= dativ istoric *a*, pentru *la* tot pământul). Și domniți *pre* paserile ceriului și *a* tot (e) fierilor (gen. I. 26, 28.) Și sfârșând poruncile *cu* carele învăța feciorii săi.“ (gen. 49, 31 = poruncile cu cari).

Să dublează articularea. „Protopopul varmeghiei Hunedorei. (epl.) Semnul venitului (= venirei) *a* domnului nostru *alui* Isus.“ (prolog.)

Aflăm dublare de aceea, că se pune la una și aceeași vorbă articolul deodată înainte și după vorbă. „Cartea *alu* Eremiei prorocul. (prolog) Și *pre* creștetul *lu* Nazarei.“ (gen. 49, 26.)

Precum risipă face-să uneori cu articolul, tot așa altădată se economizează cu el. „Pentru dragoste lui Dumnezeu am ostenit (= dragoste). Nu e cu *voe* noastră. (= *voea*, s'a lăsat articolul feminin *a*). Pentru aceia rugați *pre* Dumnezeu, *pre* întru mărie lui (pentru Măria lui, sau sa, adecă gesti) (eplog.) Pentru jelanie scripturei (= jelanía eplog.) Aser pâne (pânea) grasă *alui* (gen. 49, 19, 20). Aceasta e *parte* (= *partea*) paliei de întâi.“ (prolog.)

Nume proprii bărbătești, declinate femeeste. „Cartea Rutei. Cartea lui Eremiei. (prolog.) Creștetul *lu* Nazarei.“ (gen. 49, 26.)

Varianță de articulare. „Le au dăruit vouă *fraților* românilor... și le dăruim vouă *fraților* români.“ (eplog.)

Întâmpinăm articulări stranii. „Care o va *cetile*.“ (prolog). Trebuie că aici articolul *le*, e postpus la verb, recte la predicat, în loc de a fi postpus la subiect, la pronumele său relativ, adecă care o va *cetile*, în loc de *carele* o va *ceti*. Altcum poate, că e un infinitiv lung, unde în sa făcut pentru *r*: care o va *cetile*, pentru

care o va *cetire*, sau cu infinitiv scurt, care o va *ceti*.

Articolul determinant, unde din firea lucrului nu poate avea loc determinarea: Și făcu Dumnezeu mari pești ce să chiamă *chitul*“. În aceasta zicere obiectul peștii, și atributul mari, sunt în plural și complimentul se pune în singular, cu articol determinat și în singular. Se facem *omuul* *pre* *chitul*, ce să fie asemenea nouă (= se facem om) (gen. I. 20, 25).

Pluralul dela *fieară*, e „*fieri*“ și nu *feri* și *fiere*, ca azi. „Și toate fierile ce se clătesc... Și *fieri* după fealul lor... Și a toate fierilor. (gen. I. 21, 24, 28).

Pluralele de azi din *uri* în veacul al XVI-lea avem *ure*¹⁾. „Și puterea mea de prima în darure“. (= în daruri, gen. 49, 3) *năravure*, *lucrure*“.

Pluralul dela *umer*, nu era ca azi *umeri*, și articulat *umerile* și *umerii*, ci *umerele*. „Ce (= ci) *umerele* sale le pleacă.“ (gen. 49, 15). Apoi cum văzurăm mai sus.²⁾ aflăm la plural din *mână*, *mănu* și *mâni*. „Și *mănu*le brațelor lui vor fi tari prin *mâni*le puternice *alui* Iacov“. (gen. 49, 24). Se află *mănu* și în singular. (gen. XXVII 22.) O prețioasă frântură din declinația a IV-a ce poate? a fi fost când la noi, ca în latina literară³⁾ Cu rotacism să zicea și *măru*, și *mărul*. Azi e *mâni*, *măni*le, *mănuri*, *mănurile*.

Se zicea „*tătâni-tău*“, pentru tatăl tău. „Se vor pleca *ficiorii* *tătâni-tău*... Dela Dumnezeu *tătâni-tău* ia ajutorul tău... Blagosloveniile *tătâni-tău* mai mari-s“ (gen. 49, 8, 25, 26). Azi încă se zice în Bănat, *tată-s'o*,⁴⁾ domnulu, *mumăsa*, *măsa*, *măta*. Apoi se zice *domnumiu*⁵⁾ pentru *domnumieu* = domnul meu.) Așa e și în unele dialecte italiene⁶⁾ În *palia* noastră întâmpinăm „și⁷⁾ *domnumiu* sau *bătrânit*“, *i* și *u* scris întregi.

Respectiv de propunem mai relevăm, cumcă în *paliă* se folosește adeseori cel personal, pentru cel reflexiv, așa adecă, cum e în

¹⁾ Adamescu I. c. 123. *Manliu* literat. 92.

²⁾ „*Orizoutul*“ 1906, nr. 12 pag. 60.

³⁾ *Viciu* vocal 41. idem dial. sicil 52, 75. *Ohilippide* I. c. 103. Adamescu I. c. 123.

⁴⁾ Nu pot percipia perfect, *u* sau *o* sună la sfârșit, *tetăs'o*, *tatăs'u*.

⁵⁾ și *fata mia*.

⁶⁾ *Viciu* I. c. 55.

⁷⁾ *Cipar* analecte 54. princip. 137.

vulgara bănațenilor și în dialectul macedonian ¹⁾.. „rodească pământul... jigăni după fealul *lor*... și toți pomi, ce au sine sămânță de fealul *lui* (gen. I. 24, 29) și măria *lui* (= lui = sa) gesti... rugați pre Dumnezău pre întru mărie *lui* (eplog) și va purta oștile înainte *lui*.“ (gen. 49, 19).

Se află construcțiuni și cu pronumele reflexiv. (posesiv). „Apele după firea *sa* și tot ce sboară, după fealul său.“ (gen. I. 21).

Gramatica rigoroasă așteaptă a bună samă, că dacă subiectul și verbul predicat, sunt în numărul plural în aceea propoziție, obiectului să-ii se lege pronumele personal și nu posesiv d. e. să se zică, oamenii. (își săpară curechiul *lor*, vând porcii *lor*, în loc de își săpară grădinile *sale*, au trierat grâul *seu*. Așa se și întâmplă în vulgară bănațană, car' cărturarii din contră, în punctul acesta sunt prevaricatori de gramatică, nu mai slăbesc din dragostea posesivelor. Influență germână și unjurească e acest socialism sintactic?! Nu putem ști, căci dăm de analogia lui și în limba siciliană, care încă îi place a face astfel de concordanțe greșite ²⁾.

În toate limbile neolatine numeralele ordinali, au forma originară latină: primus (a) secundus (a) tertius (a) quartus, octava etc. La români au trecut numai „prima“. Primul, adecă, luat de gen bărbătesc, nu se află în limba veche. E neologism literar.

Am moștenit și pre „tertius“, dar numai în genul bărbătesc, și nu ca numeral, ci ca verb participial trecut în o singură construcțiune, ca atribut la obiectul an. Zicem »an

țart« și înțelegem anul trecut mai apropiat de cel proxim trecut, adecă al doilea an trecut.

Di A. Densușan zice, că se ar mai folosi și în variața »*treten*«, adecă vită de trei ani ¹⁾.

Numeralele ordinale, românești sunt construite în spirit iliric, ca și la albanezi, cu articolul dublat, pus înainte și după cuvântul împrumutat din numeralul cardinal. D. e. *al întâi-le*, al doile, *a tria* (fem.) a patra, al patrule. etc. În Bănat e final sună diftongal *ea* = triilea.

Relevăm, că din bătrâni, articolul (pronumele? ori particula) *le* dela finea ordinalului, nu era *le*, ci „*lu*“. Nu se zicea în palie, al optule (optulea) al patrule (patrulea) ca azi, ci al *patrul*²⁾, al *optul*.

În palie dăm preste ambele forme; prima și întâia. D. e. ceste doă de întâi (eplog), zua dentâi (gen. I. 5.) Cartea de prima lu Moisi (gen. titula), născutul meu de prima, și puterea mea de prima. (gen. 49, 3). Observăm cumcă traducătorii aici concordă rău, genul masculin cu feminin, născutul meu de prima, pentru primul. Apoi propoziția *de* încă nu are loc în construcțiunile din vorbă. „De prima“, e imitare după „de întâia.“ Cuvântul prima, sau primul, nu are lipsă de ajutorul propoziției *de*: cartea (de) primă, născutul meu (de) prima (a) puterea mea (de) prima.

Prima se mai află în limba noastră și în forme compuse: primăvară, grâu de primăvară, desprimăvărează. Apucăm la conjugățiuni.

Dr. Stefan Pop.

¹⁾ A. Densușan l. c. 49.

²⁾ *Vic u* l. c. 56, 67.

¹⁾ Ist. lit. 26.

²⁾ *Philippide* l. c. 108. *Lazăriciu* l. c. 51.

F A G U L.

*In codrul verde stă și astăzi
Precum un uriaș, un fag,
In el am fost săpat odată
Un nume scump, un nume drag.*

*De-atunci trecut'a multă vreme
Cum trece greu un negru vis,
Dar numele și azi se vede
Frumos și mare cum l'am scris.*

*Și fagul după ani de zile
Când eu de mult voi fi murit,
Va spune tuturor, că 'n lume
Pe tine, dragă, te-am iubit.*

Enea P. Bota.

Cronica politică.

Criza dualismului.

Judecând cu temei actuala constelație politică din Austria și Ungaria și analizând relațiile etnice și politice pe baza legilor evoluției istorice și firești, ne vom convinge că dualismul austro-ungar trece actualmente prin o grea criză, a cărei desnodământ final nu poate să fie decât deplina recunoaștere a individualităților naționale ca tot atâtea entități politice.

Desvoltarea lucrurilor în Austria sunt preludiul cel mai invederat al federalizării întregii monarhii, iar crizele latente și izbucnirile violente ale politicii magiare sunt svârcolirea neputinciosului sistem politic de până aci, care se vede periclitat în însași ființa sa. — Nu numai, că prin introducerea votului universal s'a deschis în Austria o nouă epocă pentru viața proprie a popoarelor cari o compun, dară au ajuns să se întărească și să devină cele mai puternice partide ale parlamentului austriac tocmai acele două partide, dintre cari unul (cel creștin-social) și-a luat deja în programul său *federalizarea întregii monarhii*, celalalt (social-democrat) în congresul dela Brün s'a pronunțat — deși deocamdată numai în ce privește naționalitățile din Austria — asemenea pentru federalism și încă *pe baza delimitării naționale*. Mai nou ne vine apoi cartea: „Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch ung. Monarchie“ apărută sub anonimul Rudolf Springer, în care dl Dr. Karl Reuner pledează cu un bogat aparat științific pentru federalizarea monarhiei întregi, sau cu cuvintele proprii, pentru: *restabilirea imperiului pe baza autonomiei fiecăreia din națiunile ce locuiesc acolo*. Considerând că dl Dr. K. Reuner nu este numai un distins membru al partidului său (social-democrat), ci este și unul din cei mai luminați și influenți bărbați politici ai Austriei, preste tot, e neîndoios, că vederile sale vor afla un puternic resunet.

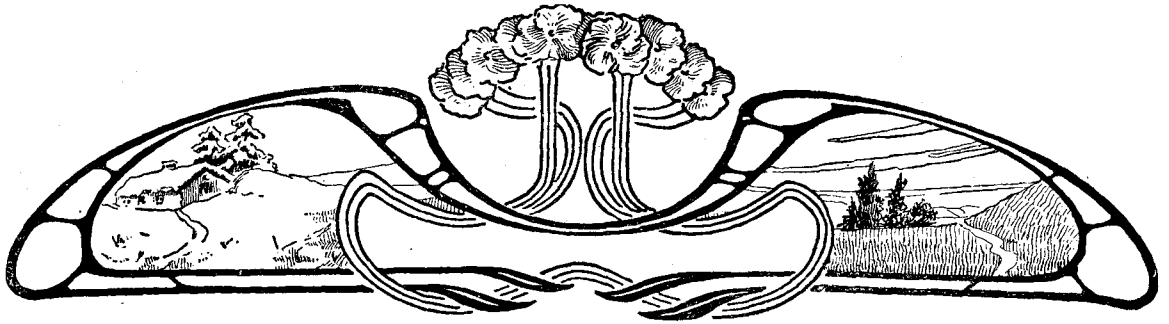
E bine, în fața acestei tendențe, care cerește mereu teren și-și ieă o formă din ce în ce mai concretă, politica magiară, aceasta ade-vărată politică de ștruț, recurge la vechia sa tactică de atâtea ori compromisă, aceea a co-coșului de pe grămada de gunoiu, și-și prepară rezistența, căutând să amuțiască deoparte naționalitățile și să-și stoarcă de altă parte așa zisele „garanții constituționale“. Aceste garanții constituționale, ce și-le cer, nu sunt, propriu zis, altceva, decât o dovadă mai mult a dispoziției de luptă ce domnește și într'o tabără și în cealaltă. Lupta se va da deci, se va da cu siguranță, mai curund încă de cum se crede! Pe noi ne interesează numai că în această luptă ce rol ne revine nouă, naționalităților din această patrie, și că oare suntem noi de fapt o cantitate așa de neglijabilă, încât să fie destul un gest din partea stăpânirii pentruca să ne pierdem rostul? Căci astăzi așa suntem conziderați! —

Ori, nu ar fi mai prudent, nu ar mai fi patriotic ca cei legătuiți de cârma țării să folosească acest timp de pace pentruca să prevină desvoltarea ce nu le-ar fi pe plac a evenimentelor, asigurând naționalităților din Ungaria *putința desvoltării lor politice naționale în cadrul statului ungar*? Ar afla, cred eu, în o atare soluțiune, o mai puternică garanță constituțională decât în toate cele cerute de Andrassy.

În tot cazul, conducătorii nostri politici trebuie să fie cu ochii în patru ca desvoltarea lucrurilor să nu ne afle neorientați și nepregătiți. Prima problemă ce li-se impune este *închegarea grabnică și solidă a partidului nostru și luminarea în straturi largi a opiniei publice asupra drepturilor și aspirațiilor noastre*. Această problemă ni-se impune astăzi și din alte conziderațiuni așa de imperios, încât ea constitue pentru un timp *singurul scop* al politicii noastre naționale.

A. C.

O săptămână în țară.

— Note cu creonul. —

Dela București la Sinaia.

La gara de Nord compatriotul Mircea ne așteaptă cu un prânz luculic.

Profităm de timpul ce îl mai avem până poimâne ca să vedem ce mai eră de văzut prin București. — A doua zi la expoziție, o trecere în fugă prin câteva pavilone mai mărunte, ce nu le-am fost văzut mai înainte.

Mă opresc mai mult ceva în pavilionul artelor, acum deschis.

Remarc pânzele celui mai românesc maestru, a lui Grigorescu, reproduse câteva și în „Lucefărul» nostru, pânzele și alte relicuii ale pictorului și virtuosului Aman, aduse din muzeul ce îi poartă numele, me opresc pe rând la toate, dar îmi lipsește răbdarea să le iau cu deămnuntul și mă mână înainte povoiul de lume ce copleșește totul. Imbulzeală — fiind azi sf. Maria mare, — e colosală. Intrasem cu un prietin, după prânz, în expoziție, când tocmai începuseră alergările pe aleea cea lungă. L-am pierdut însă, după câteva minute, și nu a fost chip să-l mai întâlnesc decât seara, acasă la quartir. La signalul de închidere — cătră miezul nopții — vreme de o jumătate de ceas a curs într'una lumea spre ieșire. Și nu cred să exagerez, punând cifra

vizitatorilor din aceea zi a expoziției la 50—60,000 suflete.

Sara am parte să văd și ilumiția expoziției: mii și zeci de mii de lampioane cu oleu și electrice, se aranjază jocuri de artificii: e întru adevăr o feerie! Admir pe urmă și priveliștea lacului arzător, pe o temperatură, când apretiez totuș mai mult dogoreala focului de pe suprafața apei, decât priveliștea luminii și jocul flacărilor. Se scriă doar 15/28 August.

În definitiv, ori și ce s'ar zice și s'ar scrie despre expoziția jubilară a fraților din România, despre scăderile ei, etc., eu cred, că scopul aranjării s'a ajuns în cea mai mare parte: de a dovedi lumii străine progresele României, de a sluji ca prilej de înălțare sufletească pentru populația României, iar pentru noi, Românii de preste hotare de a fi prilej de mângâiere și înseminare a gândurilor de nădejde, de înviore și întărire a conștiinței naționale. — Cei dintâi cari au trecut granița și au fost prăznuiți ca reprezentanții neamului românesc de dincoace au fost reuniunea învătătorilor greco-orientali din Banat, după aceea noi, excursioniștii dela Blaj. După noi, ceialtați: Oltenii, Sibienii, Brașovenii, Asociațiunea, în sfârșit corurile de dincoace,

cu minunata apotheoză din arenele romane: înfrățirea cântecului românesc de pretutindenii. Și de câți au mai trecut granița în grupuri mai mici, ar putea doar registrele de pe la vame să dea samă.

Cine ar putea spune, câtă comoară de însuflețire, de încredere în trăinicia neamului românesc au adus toți aceștia dela expoziția din București, pe la vetrele lor! — Față de străini poate că scopul aranșatorilor expoziției se va fi ajuns mai puțin, față de țărâtimea din țară poate și mai puțin, dar față de noi, acest scop s'a ajuns deplin. Și atâta încă ar fi prea de ajuns!

* * *

La Sinaia.

Să mergi la Roma, și să nu vezi pe Papa — să vezi, Ardelean fiind, România și să nu vezi pe regele Carol, nu e tot atâta?

În ziua de sf. Măria mare înainte de prânz, un cunoscut pe care îl cercetasem ne întrebă, dacă mergem și la Sinaia?

— Nu ne-am gândit până acum, răspunse Aurel. Dar, în sfârșit, de ce nu ne-am duce?

Și dintr'o vorbă ne-am și hotărât: să încercăm.

Oprim pe cel dintâi »muscal«, ce trece la pas pe stradă.

— Ne duci la palat!

Acolo ni-se spune să adresăm o scrisoare adjutantului de serviciu, colonelului Grațoschi, la Sinaia.

Preste câteva minute, hotărârea noastră e aprobată și de ceilalți excursioniști, pe cari îi găsim la »Carul cu bere«, lângă halbe pline.

Pe una din mesele »Carului cu bere«, s'a scris apoi scrisoarea ce avea să ne mijlocească audiența la Peleş.

Palatul postelor e în vecini cu »Carul cu bere«. Mai sunt câteva minute până la 12, oara de închidere. În graba de a vedea cât mai iute în mâna adjutantului Grațoschi scrisoarea noastră, uit că mă aflu în România, mă gândesc numai la chipul, cum la noi se obicinuește trimiterea scrisorilor foarte urgente: plătind 30 fileri taxă deschilin pentru »express«.

— O scrisoare recomandată și express, spun damei ce stă la ghișeu.

— Mă rog, la noi nu există express!

Un moment zăpăcit, mă liniștește apoi spusa damei că scrisoarea va fi deja deseară ori cel mai târziu mâne dimineată la 8 în mâna adjutantului regal, și așa, până la sosirea noastră anunțată pe mâne la prânz, e vreme ca să se hotărească asupra ei.

...Cea din urmă noapte în București a fost scurtă. Ne-am culcat târziu, pentru ca a doua zi des de dimineată să prindem acceleratul spre Sinaia.

Preste Ploiești unde de astă dată avem norocul să găsim acasă, în restaurantul gării, pe stăpânul său, distinsul critic Dobrogean Gherea, preste celelalte gări, cari acum nu ne mai atrag curiozitatea, ajungem cătră amiazi la Sinaia. Scoborim în grabă. Ne era zor să auzim de soarta scrisorii noastre. De toți eram cinci inși: trei domni și două dame. Părintele protopop Ilie — străger neamului românesc din Săcuime — indispus pe neașteptate, trebui să rămână în București.

Pe peronul gării, nime, care ar avea aparența că pe noi ne așteaptă.

La ieșire însă, un domn reverențios ne întrebă, dacă noi suntem dela Blaj și ne anunță apoi că ni-se va acordă o audiență la Peleş la 2 oare după prânz.

De grabă la hotel, să îmbucăm ceva: 5 inși am și putut să mâncăm abia cât alți 2 între împrejurări normale. De grabă apoi la facerea toaletei pentru audiență.

Noi bărbații curând am fost gata: pe lângă costume de călătorie aveam în geamantane numai câte un rând de haine pentru ocazii mai sărbătorești iar redingota neagră putea să înlocuească cu cinste talarul solemn al preoților dintre noi. Cel mult dacă ne-au lipsit manșete curate, pe cari le cumpărăm dela cea mai apropiată prăvălie, adevărat că cu un preț încă odată așa de mare ca la Brașov, de pildă.

Dar cocoanele — un adevărat chin, când e vorba de toaletă! Ba, că bluza asta, ba ceealaltă, ba că totuș cea dintâi, ba pălăria ceea, că mă prinde mai bine, ba astalaltă că e mai potrivită! Ba pe urmă, că de ce le-am mai însinuat și pe ele la audiență, și alte multe, cari ne făceau să uităm trema, ce par'că ne cuprinse și pe noi dela sosirea în Sinaia. Pe rând au fost desfăcute toate geamantanele și cutiile, așa că la urmă, în strîmța cameră a hotelului, nu te mai puteai nici mișca.

În sfârșit, suntem gata, trăsurile așteaptă la intrarea hotelului ca să ne ducă, pe serpentinele admirabil îngrijite, sus la Peleş. — De un automobil, ce stă la marginea drumului, se feresc caii unuia dintre birjari: sunt cai de provincă, nu flegmatici ca cei dela orașul mare, pe lângă cari pot trece zeci de automobile fără ca să le învrednicească de o ciulire de urechi măcar.

La 2, fără câteva minute, suntem sub portalul Peleşului. — Ne întimpină portarul, pe care îmi pare a-l mai fi văzut undeva. Dar nu, nu l-am mai văzut, seamănă numai cu portarul ce se primblă cu pălăria pe cap și cu măciuca pe sub bolțile catedralei sf. Ștefan din Viena, ori cu statuia cărei ochii numai îi sunt vii, străjuind intrarea cutărui palat de pe Herrengasse.

— Maiestățile lor așteaptă, spune un domn ce răsare, în uniforma unui colonel de marină și ni-se prezintă:

— Colonel Grațoschi, adjutant regal.

Urcăm câteva trepte, cotim la stânga, apoi la dreapta, printr'o sală cu câțiva domni și câteva dame, și iată-ne deodată în fața Maiestăților Lor: Regele și Regina României.

Înainte a unei atari audiențe, ori și câte-ar fi întărit mai înainte gândul că toți suntem oameni, când ai ajuns însă să stai, pentru întâia dată, față în față cu vre-unul din aceia pe cari Dumnezeu și voința unui neam întreg i-a pus pe tronul unei țări, simți totuș o emoție, ce abia ți-o poți stăpâni.

În zădar, idealul desăvârșitei egalități a tuturor oamenilor, în chipul cum îl urmărește social-democrația modernă, e și va rămâne ideal, va să zică: nerealizabil, pentru că el e nepotrivit cu firea omenească. — Și când »tovarășul« social-democrat va ajunge să fie și el unul dintre aleșii în parlament ai poporului, el va merge la cetirea mesagiului de tron în Burg, nu pe jos ca muritorii de rând, ci alături cu »exploatareii proletarilor« în trăsura cu pneumatic, cum cetesc tocmai că s'a întâmplat acum la Viena, cu »tovarășii« Schuhmeier, Seitz, etc.

În mijlocul unei sale bogate cu covore ce înădușe sunetul de pași, ne așteptau în picioare: Regele României Carol I, căruia istoria nepreocupată îi va zice odată »cel Mare« și regina poetă Carmen Sylva.

Regele, serios, în uniforma de general, cu degetul mare la încheietura dela piept a tunicei, regina zimbitoare pururea, în haină de mătăasă cu trenă.

Preste prima emoție ne-a ajutat să trecem afabilitatea cu care Maiestățile lor ne-au primit, întinzându-ne mână și ascultând cu băgare de samă numele ce Li le spunem.

...Și am început apoi să povestim, cum ai povesti cu vechi cunoscuți, cu cari te întâlnești nu pentru întâia dată.

Ne-au întrebat despre impresiile din țară, despre expoziție, despre unde am mai umblat, apoi despre stări de pe la noi, despre biserici, și școalele noastre, dovădind o cunoștință de amănunte așa de adâncă, și de felurită cum nu ne putem aștepta.

Cu vădită mulțămire au primit lauda ce o adusesem expoziției; »Cula« cu odoarele ei, dintre toate, păreau a zăcea mai tare la inima Reginei.

Și despre *multe altele* a mai venit vorba, în timpul de $\frac{1}{4}$ de oră, cât a durat audiența noastră... despre lucruri cari pe hârtie nu se pot pune...

Colonelul Grațoschi adjutantul de serviciu, a primit însărcinarea de a ne călăuzi și de a ne arăta cu deamănuntul castelul, minunea de castel al Peleşului.

Și Colonelul Grațoschi s'a achitat cu multă gentileță de însărcinarea prea înaltă. Ne-a călăuzit prin labirintul de odăi, prin coridoarele, croite din stejarul codrilor românești — adevărate bolți ale unui templu al artelor, care e »Peleşul«, prin apartamentele particulare, prin sala de muzică, prin sufrageria regală, pe a cărei masă o mică fântână săritoare ne smulge exclamări de admirație, prin colțișoarele retrase, mărturii oarelor de inspirație a reginei-poete, prin odăi ce amintesc visite istorice, cum fû vizita la Sinaia a Impăratului-rege Francisc Iosif I, etc.

Admirăm relicvii de ale veacurilor trecute: lucrări de artă, arme din epoca cavalerismului, aduse toate de prin Italia ori din palatul străbun de pe malul Rinului.

— E unjca pasiune a regelui, ne spune colonelul Grațoschi, să împodobească cât mai vrednic acest palat și când petrece prin străinătatea apusului, la gândurile pentru țara Lui se adaugă grija de a cheltui cât mai bine câteva sute de mii de franci pentru

înzestrarea »Peleşului«, ca tot mai mult să ajungă a fi simbol vremilor păcii, ce s'a sălășluit după vrémile de luptă. Așa spune și inscripția comemorativă ce o cetim pe unul din păreții coridoarelor:

»Eu Carol și-al meu popor
»Zidit-am într'un gând și-un dor
»In timp de lupte al nost regat
»In timp de pace acest palat.

Vedem și alte relicvii, ce ne induioșează unele: între cari e scaunul mobil, în care cuprinsă de boală, regina Elisabeta petrecut-a ani întregi de zile. Astăzi — mulțumită Domnului — în fața regelui mărturișește că a trecut peste boala ce în primăvara trecută alarmase un neam întreg.

Mai admirăm o mică grădiniță cu flori, a reginei, pe terasa furată din coasta muntelui ce se înalță în dosul Peleşului.

Ne despărțim la ieșirea castelului de colonelul Grațoschi, cu vorbe de recunoștință, ca să vizităm, cu preainalta voie, vecinul »Pelișor«, ai cărui stăpâni, principii Ferdinand și Maria, sunt duși în străinătate.

Și aici trecem din uimire în uimire. Odăi de un lux modern — un secesion solid — alătura cu altele ce se potrivesc veacului de mijloc, cu podoaba lor de fildeș și de aur, cu lumina lor discretă ascunsă sub sticlă străvezie, cu balcoane construite sub turnulețe în stil elvețian, de unde privirea ți-se deschide în jos spre valea Prahovei, ori în sus spre »vârful cu dor« al »Povestilor Peleşului«, ori spre cărunțul Buceciu. — În odăile de dormit ale odraslelor principești regăsești toată gingășia dragostei părințești.

Îeșim și de aici, ca să scoborim apoi la mănăstire: un pătrat format din vechi chilii calugărești acoperite cu șindile, în mijlocul căruia se înalță biserica cea nouă.

Zidită în stilul bisericilor din România, ne surprinde ictura-i cu motive românești, apoi, în presbiteriu, chipurile Maiestăților

Lor, în haina obicinuită de ctitorii veacurilor trecute, și pe urmă curățenia ce stăpânește într'nsa. — Când curiosul părinte ce ne călăuzește ne mai spune că ieri a fost hramul Bisericei — Adurmirea Preacuratei Fecioare — ne pare rău că nu am avut parte să vedem și mulțimea de popor ce s'ă adunat la sărbătoare, în pitoreștile costume, din cari singuratică bucăți se mai vând și astăzi ici colo pe ulițele Sinaiei.

În mănăstire vizităm biblioteca: bine îngrijită, cu număroase cărți mai vechi de știință preoțască, și câteva de ale autorilor mai noi de literatură frumoasă.

Pe pereții unei mici celle. zărim, sub sticlă menită să le apere de înriurițele atmosferei, schițate cu creionul portrete, printre cari recunoaștem cu ușurință oamenii ce au povățuit odată destinele țerii românești. Ciceronele nostru ne spune că în anii mai vechi, când Regele și Regina obicinuiau a petrece în vilegiatura Sinaiei — mai înainte de clădirea Peleşului — chiliuțele acelea modeste cu pereții văruiți alb, cu ferestri ce le sguđuia crivețul, au slujit de adăpost Suveranilor, și că pictorul schițelor acelora nu este altcineva decât — Maiestatea Sa Regina.

Ocolim de câteva ori, cu pardesiurile în spate, promenada dinaintea hotelului »Caraiman«. Dar vorba franțuzască a publicului ce se plimblă — în clipele acestea pe noi ne revoltă.....

Spre înserat, trenul pleacă. Câteva zeci de minute și suntem la Predeal, — maiestrita graniță a două țeri locuite de Români.

Ursuzi — lăsăm în țară veselia românească, ce nu se potrivește în țara, nouă atât de mașteră, — urcăm acceleratul ce duce peste Arad, ocupăm colțurile ce mai sunt goale prin compartimente....

— Brassó.... Segesvár.... Kis-Kapus.... ca prin vis mai auzim numele câtorva gări....

Ceasul arată aproape de trei după miezul nopții. La dreapta trenului se zărește silhueta turnurilor catedralei, o fluerătură scurtă, lumini verzi și albe aleargă pe lângă trenul nostru.....

— Küküllőszög! spune glasul conducătorului pre la ferestrele vagonului nostru.

E gara dela Blaj. Suntem acasă!

Dr. V. Macaveiu.

AVIZ.

„Revista politică și literară“ pentru lunile Iuliu și August va apărea în număr dublu numai pe la finea lunii August.

Redactor responsabil: AUGUSTIN GRUIȚIA.
Proprietar: AUREL CIATO.

---

a V. ediție

ACATISTERIUL

sau carte ce cuprinde în sine rugăciuni pentru pietatea fiecărui creștin. Revăzut și completat. — În rugăciuni această carte e un adevărat mărgăritar sufletesc, o carte foarte potrivită pentru fiecare. — Costă leg. 1 cor. + 10 fil. porto.

Atelier de croitorie

bine asortat cu stofe de toate calitățile, din cari pregătesc tot felul de **vesminte bărbătești, cu prețuri convenabile.** Se pot afla întotdeauna **vesminte gata** pentru domni și băeți, cu prețuri foarte ieftine.

 Mare magazin de haine pentru cei-ce merg la America.

A. Trifan,
în **BLAJ,** (Piața mare.)

Expediții de cafea din prăvălia de import și export de marfă colonială, poame sudice și băcănie, alui

F. A. DEGAN,
în **FIUME,** via Ciotta Nr. 8, (lângă piața Elisabeta).

Adresa postală: **F. A. DEGAN, FIUME;** Telegramme: **DEGAN,** negoziant, **FIUME.** — Corepondință în limba română.

TIPOGRAFIA

Seminariului Arhidiecezan din Blaj,

fiind aranjată cu caracterele cele mai moderne, este în plăcuta poziție de-a execută pe lângă prețuri moderate, tot felul de lucrări tipografice, precum :

ziare, opuri, broșuri, note, placate, compturi, precurente, bilanțuri, anunțuri, invitări, circulare, bilete de cununie, logodnă, și de vîsită, necroloage, cuverte tot felul de lucrări tabelarice. etc. etc.

„Note și reflexiuni la situația politică a Românilor din regatul ungar“.

de

Aurel Ciato.

o broșură de 64 pag. Prețul 1 cor.
+ 10 fil porto postal. Pentru România
1 fr. 20 bani.

Emil Oltean, măiestru zidar
diplomat.

Blaj, (Balázsfalva.)

Întreprinde ori-ce lucrare de: zidărie, dulgerie și tâmplărie.

 Sortiment avut de perdele.

P. Z.

Am onoare a aduce la cunoștința On. Public din loc și jur, că în

 Prăvălia mea
de modă

de nou asortată cu tot felul de articlii pentru dame și domni să vinde cu cele mai moderate prețuri. Deosebite lucruri de îmbrăcăminte pentru bărbați.

3 buc. cravate 1. cor.

3 " " 2 " etc.

Cu stimă

Francisc Sebes.

Mare sortiment de tapete.

Au sosit 500 de boa pentru doamne.

Serviciu prompt!